

Якубовський С.О.,
доктор економічних наук,
завідувач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
E-mail: rector@onu.edu.ua

Родіонова Т.А.,
пошукач кафедри світового господарства і міжнародних економічних відносин
Одеського національного університету імені І.І. Мечникова
E-mail: rector@onu.edu.ua

ФІНАНСОВА СТІЙКІСТЬ НАЦІОНАЛЬНИХ БАНКІВСЬКИХ СИСТЕМ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ В УМОВАХ СВІТОВОЇ ЕКОНОМІЧНОЇ КРИЗИ 2008-2010 РОКІВ

Анотація. У статті досліджено структуру, джерела залучення капіталу і фінансову стійкість національних банківських систем країн Центральної і Східної Європи. Визначено динаміку зростання долі проблемних кредитів в банківському секторі країн регіону. Виходячи з показників зовнішнього боргового навантаження, проаналізовано стійкість фінансових систем Чехії, Угорщини, Польщі і України. Запропоновані заходи по підвищенню ефективності функціонування фінансової системи України.

Ключові слова: країни Центральної і Східної Європи, фінансова стійкість, національні банківські системи, зовнішній борг.

Вступ. Сучасний стан розвитку міжнародної економіки характеризується нестабільністю, зумовленою кризовими явищами у світовій та національних фінансових системах, що спонукає дослідників до переосмислення основ їхньої стійкості. Поняття фінансової стійкості на сьогоднішній день є фундаментальним для сучасної міжнародної економіки, тому що без достатнього рівня стійкості національних і світової фінансової системи неможливо забезпечити економічне зростання і надійне функціонування як фінансового сектору, так і всіх галузей світового господарства.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Як свідчить міжнародний досвід, важливу роль в зародженні та розгортанні кризових явищ відіграє банківський сектор, саме тому, на думку багатьох вчених, фінансова стійкість банківської системи є основою стабільності функціонування фінансової та економічної системи в цілому.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Масштаби операцій банківського сектору та значущість його впливу на розвиток національних економік обумовили інтерес вчених до цієї проблематики, що сприяло появі у вітчизняній науці досліджень, зокрема роботи О. Барановського, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, Л. Кістерського, О. Мозгового, В.Новицького, О. Плотнікова, О. Рогача, А. Філіпенка, С. Циганова, В. Шевчука, О. Шниркова, які присвячені аналізу ролі банківського сектору у фінансовій системі держави в умовах глобалізації світогосподарських зв'язків. Віддаючи належне

науковим напрацюванням вітчизняних та іноземних вчених, слід зауважити, що існує потреба у подальших дослідженнях, оскільки стійкість фінансових систем країн Центральної та Східної Європи, зокрема України, формується в умовах економічної кризи та подальшого поглиблення інтеграції світових фінансових ринків.

Метою даного дослідження є аналіз структури, джерел залучення капіталу та фінансової стійкості національних банківських систем Чехії, Польщі, Угорщини і України в умовах світової валютно-фінансової кризи є актуальними.

Виклад основного матеріалу дослідження. Протягом 1990-х років банківська система Чехії була яскравим прикладом несвоєчасно проведених реформ. Банки, часто під тиском державних чиновників, здійснювали кредитування без використання системи оцінки ризиків. Так як всі найбільші банки належали державі і більшу частину кредитування отримували державні підприємства, банки не враховували премію за ризики. Таке погане управління в банківському секторі майже призвело до його колапсу наприкінці 1990-х років.

До порятунку банківської системи в 2000 р. підключилася держава, списавши мільярди доларів "поганих боргів" і продавши більшу частину державної участі в банках іноземним інвесторам. У результаті на сьогоднішній день держава не володіє акціями жодного банку. У 2000 р. економіка країни почала виходити з рецесії, був завершений процес приватизації і банківська система почала проявляти ознаки оздоровлення. Почалися масові придбання іноземними інвесторами місцевих банків. На початок 2010 р. іноземному капіталу належало 97,3% активів банківської системи Чехії [1, с. 68].

Станом на кінець 2009 р. в країні функціонувало 39 банків, з яких 18 належали іноземним інвесторам. Група з чотирьох великих іноземних банків є найбільшим компонентом внутрішнього банківського ринку. Їх частка у сукупних активах банківського сектору становила 58% в 2009 році. Обсяг активів банківської системи за 2009 р. склав 4 трлн. крон (близько 225 млрд. дол.), що складає 112% ВВП країни. Кредити в економіку склали 51% всіх банківських активів. Коефіцієнт покриття кредитів

депозитами (співвідношення депозитів до кредитів) на березень 2010 р. склав 73,7%, трохи скоротившись з початку 2010 р. Показники рентабельності активів банківської системи Чехії, а також рентабельності капіталу на березень 2010 р. склали 1,3% і 23% відповідно, знизившись з 1,5% і 25,9% станом на початок 2010 р. За 2009 р. банки Чехії показали прибуток у 60 млрд. крон — збільшення на 30% у порівнянні з 2008 р. Незважаючи на скорочення обсягу виробництва і зниження процентних ставок, основні компоненти доходу від фінансової діяльності збільшилися в 2009 році. Більш детальний аналіз показує, що збільшення чистого процентного доходу було обумовлено головним чином за рахунок більш високої процентної маржі в роздрібному сегменті депозитів і кредитів клієнтам. Такі показники прибутковості ілюструють високу стійкість банківського сектору Чехії до наслідків світової фінансової кризи.

За період з 2006 р. спостерігається постійне поліпшення показника адекватності капіталу банківської системи, який за 2009 р. склав 14,1%, а станом на березень 2010 р. 14,3%. Більш того, вперше з 2002 р. у всіх банків Чехії спостерігався показник адекватності капіталу більше за 10%. За показником адекватності капіталу Чехія відповідає середньому європейському значенню. Високі показники адекватності капіталу пов'язані, перш за все, з високою прибутковістю банківської діяльності [2].

До кінця 2009 р. обсяги простроченої заборгованості зросли до 5,2% від сукупних банківських активів з 2,8% на початок 2008 р., а станом на березень 2010 р. обсяги простроченої заборгованості становили вже 5,8%. Хоча приплив нових проблемних кредитів поступово знижувався протягом 2009 року, невизначеність, як і раніше, переважає у ставленні інтенсивності їх росту в 2010 році.

Обсяг резервів під проблемні кредити продовжував зростати в 2009 році, і на початку 2010 року збільшення резервів відповідало зростанню проблемних кредитів. Коефіцієнт покриття обслуговуваних кредитів склав 56% у березні 2010 року. Тим не менше, у порівнянні з іншими країнами, поточне значення даного коефіцієнта вважається достатнім. Відношення ліквідних активів до сукупних активів за станом на березень 2010 р. становило 27,3%, відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань - 40% [3].

Таким чином, можна зробити висновок, що консервативна модель банківської системи в Чеській Республіці підтвердила на практиці свою успішність. Структура активів і зобов'язань банківського сектору демонструє переважання традиційної консервативної моделі внутрішнього банківського бізнесу, який в основному базується на наданні кредитів і залученні вкладів. Ця модель банківського бізнесу, якій властиво повне покриття кредитного портфеля за рахунок внутрішніх депозитів клієнтів, практично нульова частка кредитів в іноземній валюті домашнім господарствам і мінімальна залученість банків Чехії в операції з ризикованими фінансовими інструментами, сприяла стійкості чеського банківського сектору в період світової фінансової кризи, що супровод-

жувалась різким падінням цін на токсичні активи і зниженням ліквідності на світових ринках.

За показниками фінансової стійкості Чехія значно випереджає Польщу та Угорщину. Так само як і в Чехії, перед банківським сектором Польщі впродовж 1990-х років стояло завдання трансформації банківської системи. Складність його визначалася тим, що спочатку банки не були готові взяти на себе функції, властиві фінансовим інститутам в ринковій економіці. Характерною рисою розвитку банківської системи Польщі були масштабна консолідація і високий рівень іноземних інвестицій в банківський сектор. До кінця 2009 р. кількість комерційних банків у Польщі складала 54, серед яких 2 банки контролювалися державою (включаючи банк РКО Bank Polski - найбільший банк Центральної Європи з сукупними активами, що перевищують 30 млрд. євро), 9 банків з національним приватним акціонерним капіталом, і 43 банки, де переважна частина акцій належить іноземним інвесторам. На 5 найбільших банків країни припадає 47% частки ринку, що є відносно нижчим, ніж у Чехії (66%) і Угорщині (55%). За показником співвідношення активів банківської системи до ВВП - 73% Польща також поступається Чехії (112%) та Угорщині (108%). Показник адекватності капіталу на вересень 2010 р. становив 12,6%, збільшившись з 10,1% у 2008 році [4].

Частка проблемної заборгованості у сукупних кредитах становила 3,9% в 2009 р., збільшившись з 2,8% в 2008 р. Помітно змінилася тенденція кредитування банками в іноземній валюті. Якщо в 2008 році найбільш поширеними були кредити домашнім господарствам у швейцарських франках, частка яких досягала 70% у валютному розрізі кредитування домашніх господарств, то в 2010 році найбільш популярною валютою кредитування стала польська національна валюта, досягнувши 70%. Також помітною є тенденція збільшення частки кредитування в євро - 20% станом на вересень 2010 р. [5].

Показники рентабельності активів і капіталу були на рівні 0,94% і 11,3% відповідно у вересні 2010 р, у порівнянні з 1,7% і 22,9% станом на кінець 2008 р. Відношення ліквідних активів до сукупних активів банківської системи склало 19,4%, відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань - 28,7% на вересень 2009 р. [5].

До 2003 року в Угорщині завершився процес приватизації в банківському секторі. Станом на лютий 2010 р. в Угорщині функціонувало 30 комерційних банків. Решта 11 банків діяли в країні як філії іноземних кредитних інститутів, ґрунтуючись на принципі "єдиного паспорта" ЄС. Після приєднання Угорщини до ЄС у 2004 р., кількість іноземних банків, які здійснюють діяльність як філії, а не дочірні компанії, зросла з трьох до 11 станом на лютий 2010. Банк OTP (Orszagos Takarekpenztar), банк відкритого типу (акції якого вільно звертаються на фондовому ринку), є лідером ринку в Угорщині. Це єдиний великий банк Угорщини, який не контролюється іноземним власником (хоча структура власників банку включає кілька іноземних інвесторів, ніхто з них не має контрольного пакету акцій,

тому банк вважається національним). ОTR Bank - найбільший банк із часткою ринку 20,4%, єдиний угорський банк з активною іноземній діяльністю: банк має дочірні структури практично у всіх країнах ЦСЄ. Так само як для Чехії і Польщі, для Угорщини є характерним широка присутність іноземного капіталу в банківській системі країни — а частка в сукупних активах іноземного капіталу дорівнює 68% [6].

Сукупні активи банківської системи Угорщини за 2009 р. склали 139 млрд. дол., або 108% ВВП країни. Показник адекватності капіталу на вересень 2010 р. склав 11,6%. Сукупні кредити в економіку становили 61 млрд. євро, співвідношення кредитів банківської системи до депозитів становило 138% за станом на вересень 2010 р. Частка проблемних кредитів у сукупному кредитному портфелі банківської системи становила 14,5% станом на вересень 2010 р. [7].

Показники рентабельності активів та капіталу у вересні 2010 р. становили 0,4% і 4,5%, скоротившись з 1,4% і 18,1% наприкінці 2008 р. Відношення ліквідних активів до сукупних активів банківської системи становило 24%, відношення ліквідних активів до короткострокових зобов'язань — 30,5%. Порівняльний аналіз показників стійкості дозволяє зробити висновок, що Угорщина значно поступається Чехії та Польщі за цими показниками.

За даними НБУ, станом на 1 січня 2011 року в Україні функціонувало 176 банків, у тому числі: 175 банків - акціонерні товариства (з них: 16 банків - відкриті акціонерні товариства, 1 банк - закриті акціонерне товариство, 158 банків - публічні), 1 банк - товариство з обмеженою відповідальністю [8].

В Україні працюють 53 банка з іноземним капіталом, у тому числі 20 зі 100% іноземним капіталом. За час кризи частка іноземного капіталу у статутному капіталі банків України збільшилась з 35% (на 1 січня 2008 року) до 39,3% (на 1 листопада 2010 року).

Всього загальний обсяг зобов'язань українських банків на початок 2011 року склав 803,8 млрд. гривень. З них кошти населення — 33,7%, кошти юридичних осіб — 17,9%, а також строкові вклади інших банків та кредити, отримані від інших банків — 21,5%. Активи банків становили 945,5 млрд. грн., загальні активи — 1090,1 млрд. грн. Банки мають таку структуру загальних активів: готівкові кошти, банківські метали та кошти в НБУ — 4,9% від суми загальних активів, залишки коштів на коррахунках, що відкриті в інших банках — 6,2%, кредитні операції — 69,3%, вкладення в цінні папери — 7,7%, дебіторська заборгованість — 1,9%, основні засоби та нематеріальні активи — 4,0%, нараховані доходи до отримання — 4,6%, інші активи — 1,4% [8].

Слід зазначити, що згідно вимогам НБУ загальном банківська система країни є стабільною. Так, норматив адекватності регулятивного капіталу / платоспроможності при мінімумі у 10% становив 20,39% (на 1 листопада 2010), 18,08% (на 1 січня 2010 року); норматив (коефіцієнт) співвідношення регулятивного капіталу до сукупних активів при мінімумі у 9% становив 14,22% (на 1 листопада

2010), 13,91% (на 1 січня 2010 року); норматив поточної ліквідності при мінімумі у 40% становив 76,48% (на 1 листопада 2010), 72,9% (на 1 січня 2010 року); норматив короткострокової ліквідності при мінімумі у 60% становив 93,83% (на 1 листопада 2010), 35,88% (на 1 січня 2010 року). При цьому за 2010 рік значення усіх проаналізованих економічних нормативів банків України покращились.

Слід зазначити, що, незважаючи на поліпшення показників діяльності банківської системи України в цілому, - за 11 місяців 2010 року негативний результат за системою банків склав 9,4 млрд. гривень (на 1 грудня 2009 року аналогічний показник становив 27,6 млрд. [9]), частка проблемних кредитів в українських банках постійно збільшується. Так, якщо на 1 серпня 2009 року частка проблемних кредитів складала 6,17%, то до 1 жовтня 2010 року вона, за даними НБУ, вона зросла до 11,6%, або 86,5 млрд. гривень. При цьому, згідно з аналізом агентства "Fitch", ситуація складається ще гірше і частка проблемних кредитів банків наблизилася до 50% [10].

Проаналізуємо стійкість фінансових систем Чехії, Угорщини Польщі та України, виходячи з показників їх зовнішнього боргового навантаження. За останні роки у світовій економічній науці була сформована система показників, спираючись на які можна скласти досить чітке уявлення про стан країни як міжнародного позичальника. Аналіз цих показників дає кредиторам можливість в сучасних умовах вибрати більш надійних позичальників. Оскільки зовнішня заборгованість погашається в іноземній валюті, то важливим показником платоспроможності є експорт товарів і послуг. Виходячи з цього Світовий банк при аналізі платоспроможності країни пропонує користуватися низкою показників. Ці показники представлені в публікації банку Global Development Finance [11]. Тягар зовнішньої заборгованості вимірюється показниками (у %): відношенням боргу до ВВП і відношенням боргу до експорту товарів і послуг. На основі цих критеріїв країни ділять на три групи: з високим, середнім і низьким рівнями зовнішньої заборгованості. До першої групи належать країни, у яких 1-й показник вище 80% або 2-й показник перевищує 220%. Для другої групи ці показники коливаються в інтервалі відповідно між 80 і 48%, 220 і 132%. Для третьої групи — найбільш фінансово стійких країн з низьким рівнем зовнішньої заборгованості — відношенням зовнішнього боргу до ВВП не перевищує 48%, а відношенням боргу до експорту товарів і послуг — 132%.

Порівняння фінансової стійкості досліджених країн за методикою Світового банку дає наступні результати. Відношення сукупного зовнішнього боргу Чехії до ВВП на початку 2010 року дорівнювало 44% ВВП (заборгованість банківського сектору була на рівні 11% ВВП), до експорту товарів і послуг — 65%. Відношення сукупного зовнішнього боргу Польщі до ВВП становило 60% ВВП (заборгованість банківського сектору - 13% ВВП), до експорту товарів і послуг — 164%. Для Угорщини відповідні показники дорівнювали 171% ВВП (заборгованість банківського сектору

- 40% ВВП) та 237%; для України – 87% ВВП (заборгованість банківського сектору - 26% ВВП) та 190%.

Висновки. Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать про те, що серед чотирьох досліджених країн найбільша фінансова стійкість притаманна Чехії, до другої групи країн з середнім рівнем зовнішньої заборгованості належить Польща, а до групи з високим рівнем зовнішньої заборгованості та відповідно низкою фінансовою стійкістю – Угорщина та Україна.

Головною причиною низької фінансової стійкості України стали бюджетні дефіцити, надходження дешевих зовнішніх кредитних ресурсів для приватного сектору та використання банківськими установами процентного валютного арбітражу, що, стимулюючи внутрішній попит, призводило як до зростання цін, так і до збільшення зовнішнього боргу країни.

Отже, Україні, використовуючи досвід країн Центральної та Східної Європи, у першу чергу Чехії, слід перейти до створення більш консервативної фінансової системи, в якій банкам властиво майже повне покриття кредитного портфеля за рахунок внутрішніх депозитів клієнтів, мізерна частка кредитів в іноземній валюті домашнім господарствам і мінімальна залученість в операції з ризикованими фінансовими інструментами, а Національний банк здійснює політику інфляційного таргетування, обмежуючи збільшення обсягів грошової маси темпом зростання ВВП та зафіксованим у бюджеті рівнем інфляції.

Література

1. Financial market supervision report 2009 // National Bank of Czech Republic. - 2010. - p. 68 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cnb.cz/en/supervision_financial_market/aggregate_information_financial_sector/financial_market_supervision_reports/index.html
2. CNB Financial Stability Report 2009/2010 // National Bank of Czech Republic. — 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cnb.cz/en/financial_stability/fs_reports/fsr_2009-2010/index.html#1
3. Национальный банк Чешской республики. Индикаторы финансовой устойчивости за 2009/2010 год [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.cnb.cz/miranda2/export/sites/www.cnb.cz/cs/financni_stabilita/zpravy_fs/FS_2009-2010/FS_2009-2010_indikator_financni_stability.xls
4. Международный Валютный Фонд. Индикаторы финансовой устойчивости за 2010 год [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://isi.imf.org/docs/country/All%20FSIs_964.pdf
5. Национальный банк Польши. Индикаторы финансовой устойчивости за 2010 год [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.nbp.pl/en/systemfinansowy/fsr201012.xls>
6. Национальный банк Венгрии. Индикаторы финансовой устойчивости за 2010 год [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://english.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/MNB/Kiadvanyok/mnbhu_stabil/mnbhu-stabjel-201011-folder/Melleklet_abrai.xls
7. Financial Stability Report 2009/2010 // National Bank of Hungary. — 2010. [Електронний ресурс].

— Режим доступа: http://english.mnb.hu/Root/Dokumentumtar/ENMNB/Kiadvanyok/mnben_stabil/mnben-stab-jel-201011/Report_on_Financial_Stability_November_2010.pdf

8. Национальный банк Украины. Попередні підсумки діяльності банків України на 01.01.2011 [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/bank_sup/Results/2011/01012011.htm

9. Национальный банк Украины. Доходи та витрати банків України за 11 місяців 2010 року [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.bank.gov.ua/Publication/bank_sup/Prof_char_banks/01122010.pdf

10. НБУ вважає некоректними оцінки щодо частки проблемних кредитів в українських банках 40-50% // Он-лайн капитал [Електронний ресурс]. — Режим доступу: http://www.onlinecapital.com.ua/index.php?mid=39&action=detail&new_id=10250

11. Global Development Finance 2009 / World Bank. — 2010. [Електронний ресурс]. — Режим доступу: <http://www.worldbank.org/gdf2009>

Якубовский С.А., Родионова Т.А. Финансовая устойчивость национальных банковских систем стран Центральной и Восточной Европы в условиях мирового экономического кризиса 2008-2010 годов.

Аннотация. В статье исследованы структура, источники привлечения капитала и финансовая устойчивость национальных банковских систем стран Центральной и Восточной Европы. Определена динамика роста доли проблемных кредитов в банковском секторе стран региона. Исходя из показателей внешней долговой нагрузки, проанализирована устойчивость финансовых систем Чехии, Венгрии, Польши и Украины. Предложены меры по повышению эффективности функционирования финансовой системы Украины.

Ключевые слова: страны Центральной и Восточной Европы, финансовая устойчивость, национальные банковские системы, внешний долг.

Yakubovskiy S.O., Rodionova T.A. Financial Stability of National Banking Systems of the Countries of Central and Eastern Europe on the Conditions of Global Economic Crisis of 2008-2010.

Summary. The article investigates the structure, sources of capital and financial stability of national banking systems of Central and Eastern Europe. The dynamics of the problem loans growth in the banking sector is determined. Based on the indicators of the external debt growth the stability of the financial systems of Czech Republic, Hungary, Poland and Ukraine is analyzed. Ways to increase the effectiveness of the financial system of Ukraine are suggested.

Keywords: Central and Eastern Europe, financial stability, national banking systems, foreign debt.